

Dragica Čeč

PODOBE STAROSTI V ZAČETKU 19. STOLETJA*

»Podpisani se je poklica poštne mojstra redovito priučil pri tukajšnjem cehu poštne mojstrov leta 1771 in se v cesarsko kraljevih deželah 20 let pošteno preživljal, leta 1779 je služil državi v vojni [...] Zaradi velikih delovnih naporov je svoje moči izčrpal in se že nekaj let preživlja zelo slabo in z veliko muko. Sedaj pa mu ne samo visoka starost ampak tudi pešanje vida in poleg tega še bolna noga popolnoma onemogočajo, da bi se preživljal. Podpisani z globokim spoštovanjem pričakuje in upa, da bo častitljiva komisija ustregla njegovi prošnji za oskrbo revnih, da ne bo prisiljen iskati podpore od vrat do vrat in na ulici. Valentin Mačehet.«⁹

Prošnja Valentina Mačeheta, rojenega v ruralni okolici Ljubljane, je v marsičem posebna. Ne predstavlja tipične prejemnice pomoči v okviru obstoječih fondov za podporo revnim/ostarelim, a vendarle razkriva cel spekter odnosa do ostarelih v začetku 19. stoletja. V članku bodo predstavljene osnovne značilnosti percepcije starosti na podlagi analize gradiva ubožnega inštituta med letoma

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0272 Sredozemlje in Slovenija, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

9 SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 126, 19. 11. 1825.

1785¹⁰ in 1857. Omenjeno gradivo se bo preučevalo na podlagi treh usmeritev in hipotez. Prva izhodiščna domneva je, da je dokumentacija ubožnega inštituta v preučevanju starosti posebej informativna, saj precej natančno opisuje usode ljudi že ob vstopu vanj; kaže torej, kdaj in kako so ljudje dojemali pojemanje fizičnih moči in zmanjševanje samostojnosti oziroma sposobnosti lastnega preživetja. V določenih primerih omogoča tudi spremljanje njihovega načina življenja, ki je posledica bioloških pa družbenih, kulturnih in ekonomskih okoliščin. Ker je analiza celotnega spektra idej za predstavljeni format preobsežna, se bo članek omejil na dva vidika: imaginarije starosti ter značilnosti neformalnih oblik oskrbe v starosti – torej medgeneracijske solidarnosti. Četudi gre za analizo odnosa do starosti v urbanih okoljih, so usode prosilcev do določene mere povezane tudi z življenjem na podeželju. Ker je delovanje ubožnega inštituta v Ljubljani za prvo polovico 19. stoletja dobro ohranjeno, bo analiza podob starosti opravljena na podlagi gradiva največjega ubožnega zavoda na Kranjskem, namenjenega oskrbi revnih ob njegovi reorganizaciji leta 1820, ko je v kratkem času oskrbo dobilo največ oskrbovancev. Analizirani bodo kvalitativni in kvantitativni podatki. Kvantitativne analize bodo opravljene na podlagi evidence 267 podpirancev v letu 1819, ki so bili v okviru inštituta podpirani v povprečju tri leta, kvalitativne pa predvsem na podlagi 145 prošenj revežev, ki so jih v letu 1820 obravnavali za sprejem v ubožni inštitut.

S sredstvi ubožnega inštituta so podpirali zlasti ženske. Moški so predstavljali le 23,5 odstotka podpirancev. Izražanje solidarnosti moškim je bilo precej bolj zadržano kot izražanje solidarnosti do žensk, čeprav so bila mnenja o tem, kdo živi v večji ali hujši revščini, zlasti v starosti precej različna. Tudi prošnja Valentina Mačeheta je naletela na različne odzive. Prošnjo, ki je na tako uraden način zapisana redko, sta prav tako izjemoma kot verodostojno potrdila dva ugledna meščana. A vseeno je bil položaj prosilca med uradniki ubožnega inštituta naletel na precej različne odzive. Ubožni oče in župnik bi prosilcu sicer namenila premijo, a eno nižjih, medtem ko je eden najuglednejših članov komisije ubožnega inštituta Ivan Dežman menil, da je revščina pri moških »bolj mukotrpna« kot pri ženskah in da si zato »starec« zasluži visoko podporo.¹¹ V obravnavanju tega primera, pa tudi v celotnem delovanju inštituta se kaže solidarnost znotraj določene družbene ali poklicne skupine. Zaznati je dolžnost obstoječih zavodov, da podpirajo tudi tiste, ki so zaradi omejenih finančnih zmožnosti določenih

10 SI_ZAL_LJU/0336, š. 1, okrožnice, ki so zahtevale ustanovitev ubožnega inštituta, so prihajale že leta 1784, in sicer: 18. 9. 1784, 3. 12. 1784. Sledil jim je za jožefinski čas pričakovano intenzivni val okrožnic, s katerimi so normirali delovanje inštituta, uradne evidence, ki so jih morali voditi in predložiti višjim organom, ter druga navodila, in sicer: 10. 6. 1785, 26. 4. in 10. 5. 1786, 25. 8. in 6. 9. 1787, 24. 5. in 30. 6. 1788, 19. 1. 1789.

11 SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 126, 19. 11. 1825.

oblik stanovske podpore izpadli iz tega načina podpore. Stanovska solidarnost je namreč v tem času še pogosta, kar kaže tudi prošnja poštnega vajenca, s katero se začenja prispevek. Mačehet se je namreč nadejal, da bo slejkoprej dobil višjo podporo, ki so jo ljubljanske mestne oblasti prek posredniškega urada, prav tega ubožnega inštituta, dodeljevale meščanom.¹² Takšno prošnjo je na komisijo naslovil kljub dejstvu, da mu je prenočišče brezplačno nudil mojster.

Ker je gradivo o delovanju ubožnega inštituta v Ljubljani za prvo polovico 19. stoletja dobro ohranjeno, bo analiza podob starosti opravljena na podlagi delovanja tega največjega zavoda na Kranjskem, namenjenega oskrbi revnih v Ljubljani in njenih predmestjih. Ubožni inštituti so bili kot del jožefinskih reform vpeljani v 80. letih 18. stoletja in so kljub odporu določenih političnih oziroma družbenih skupin z nujnimi prilagoditvami ostali eden od načinov reševanja socialnih vprašanj do konca avstro-ogrske monarhije. Ubožni inštituti so bili zavod, ki je regulirano in nadzorovano zbiral denar za reševanje socialnih vprašanj in normiral pravila in načine razdeljevanja zbranih sredstev med upravičence. S podporami iz sredstev ubožnega inštituta, ki jih dajejo revežem, je v Ljubljani institucionalna oskrba revnih prvič dosegla obseg, ki ni bil več omejen zgolj na petično število revežev, ki ni predstavljalo niti odstotka mestne populacije. V oskrbo v okviru ubožnih inštitutov je bilo leta 1786 vključeno približno štiri odstotke mestne populacije. Še vedno malo, saj je med najbolj revni del mestnega prebivalstva Lipič leta 1831 uvrstil kar 51 % mestnih prebivalcev, kljub temu da je v to skupino zajel samo dekline in hlapce, dninarje in mestne reveže.¹³ V obseg ljudi na robu eksistence namreč sploh ni zajel nekaterih malih obrtnikov, ki so tudi sodili med ranljive družbene skupine, ki so bile izpostavljene tveganju, da zlasti v starosti ali zaradi nesreče padejo pod prag revščine. Obstoje takšnih tveganj dokazuje tudi struktura podpirancev ljubljanskega ubožnega inštituta. Vsekakor je bilo sistemske oskrbe deležno veliko manj podpirancev, kot je bilo ljudi, ki so živeli na pragu revščine ali pod njo, a kljub temu veliko več kot kadarkoli prej v zgodovini mesta.

Mestne oblasti so, zavedajoč se problema vzdržnosti sistema oskrbe revnih, poskušale nadzorovati sistem zbiranja in razdeljevanja podpor revežem, saj je njihova oskrba temeljila na prostovoljnih donacijah posameznikov, ki so jih bodisi razdelili med reveže ali pa vložili kot glavnico, iz katere so nato reševanju

12 V Celju je dokazano, da so sredstva razpuščenih cehov namenili za delovanje špitala. Na Ptujju pa so se po reorganizaciji ubožne oskrbe cehi celo s pogodbami zavezali, da bodo podpirali delovanje špitala »za pomočnike, vajence in služinčad«. – Žižek, *Skrivno*, str. 427–430. Določanje pomoči je bilo očitno odvisno od višine ustanovnega kapitala in posledično višine obresti tega kapitala. Prim. tudi Vrhovec, *Meščanski špital*.

13 Gre za deleže, ki jih je Lipič pripisal posameznim družbenim skupinam, ki so po diskurzu politične teorije 18. in prve polovice 19. stoletja živele zgolj od dohodka, ki so ga ustvarili z delom (torej posli, služkinje, dninarji in mestni reveži), prim. Lipič, *Topografija*, str. 166–168.

socialnih vprašanj namenjali obresti. Oskrba revnih je bila namreč dojeta najprej kot dolžnost posameznika. Oblasti so zgolj občasno in v primerih krize zavoda namenile pomoč iz drugih javnih sredstev. Zavedale so se senzibilnosti družbe do določenih tipov revežev, ki niso bili nujno tisti, ki so skladno s strogimi normami beraških/domicilnih zakonov (1754) sodili v okvir preskrbe. Tipi oskrbe revnih, ki jih je definiral ubožni zakon iz leta 1883 in jih je posebej jasno predstavil Žarko Lazarević, so bili precej podobni mehanizmu oskrbe v prvi polovici 19. stoletja: 1. oskrba v ubožnici, 2. denarna ali materialna podpora v obliki življenjskih potrebščin, 3. zasebna (privatna) oskrba – izročitev reveža v zasebno oskrbo (na stroške občine),¹⁴ 4. t. i. »naturalna oskrba« oziroma oskrba reveža od hiše do hiše. Pri dobrotnikih so morali reveži opravljati vsa dela, ki so jih bili zmožni opraviti.¹⁵

Štiri leta po veliki krizi, ki jo je doživel ubožni inštitut zaradi težav s financiranjem leta 1815, je struktura podpirancev leta 1819 kazala naslednje značilnosti (gl. tabelo 1 in 2): več kot šestdeset odstotkov vseh podpirancev je bilo ob vstopu v sistem starejših od 60 let, kar je že predstavljalo tisto kronološko starost, ki so jo tudi v pravnih okvirih dojemali kot mejo splošne fizične in pogosto tudi delovne nezmožnosti.¹⁶ Če temu deležu dodamo še podpirance, starejše od petdesetih let, se njihov delež glede na preostale starostne skupine odraslih opazno poveča, saj so podpiranci iz tega starostnega obdobja leta 1819 predstavljali skoraj 84 % podpirancev, povprečno pa so bili v okviru podpore tri leta. Analize delovanja zavoda nato kažejo, da se je v naslednjih desetletjih obdobje prejemanja podpore bistveno podaljšalo. Med novimi prosilci za sprejem v sistem oskrbe (1820) je bil ta delež nekoliko manjši: skoraj 75 odstotkov jih je bilo starejših od 50 let, čeprav je bilo daleč največ podpirancev v okvir oskrbe sprejetih po starosti 60 let. V skupini prosilcev, starih nad petdeset let, je bilo precej delovnih invalidov, tako moških kot žensk. Tudi prošnje za sprejem v okvir ubožne oskrbe leta 1820 kažejo podobne značilnosti, le da je starost ob oddaji prošnje oziroma vstopu malce nižja.

14 Stroške je v prvi polovici 19. stoletja prevzemal ubožni inštitut, dolžnost se na občino prenese z upravnimi reformami.

15 Lazarević, Ubožna oskrba, str. 38. Osnovne značilnosti delovanja ubožnega inštituta po reorganizaciji in ne ustanovitvi je predstavila Anžič, *Skrb za uboge* in Anžič, Ubožni.

16 Gl. primer vojaških konskripcij iz 18. stoletja, pri katerih je bila meja postavljena na starost šestdesetih let.

Tabela 1: Delež podpirancev po starostnih skupinah leta 1819

Starostna skupina	Vdove	Vdovci	Poročene	Poročeni	Samske	Samski	Skupaj
50–54	10	1	2	1	9	1	24
55–60	12	3	0	3	10	1	29
61–70	37	8	2	13	26		86
71–80	18	4	3	10	22		57
81–104	11	5	0	4	8		28
Skupaj	88	21	10	30	72	2	224
Delež	39,29 %	10,29 %	4,90 %	14,71 %	35,29 %	0,98 %	83,90 %

Tabela 2: Delež podpirancev po statusu leta 1819

Starostna skupina	Vdovci	Poročeni	Samski
50–54	39,13 %	26,09 %	26,09 %
55–60	31,82 %	13,64 %	45,45 %
61–70	41,98 %	18,52 %	35,80 %
71–80	38,60 %	22,81 %	38,60 %
81–89	60,71 %	14,29 %	25,00 %
Skupaj	43,63 %	20,10 %	36,27 %

METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Ker je bilo več kot dve tretjini oskrbovancev ali boljše oskrbovank ubožnega inštituta v Ljubljani, starejših od 50 let,¹⁷ začasno ali trajno delovno nezmožnih, so bili oskrbovanci inštituta neločljivo povezani s podobami starajočih se ljudi, pogosto bolnih in predvsem ljudi s pojemajočimi fizičnimi močmi. Uradniki in meščani so se torej soočali s podobno »sivo« podobo staranja, kot so jo vzpostavile enciklopedije 18. stoletja.¹⁸ To okoliščino potrjujejo prošnje za sprejem v sistem ubožne oskrbe po njegovi reorganizaciji in največjem povečanju števila oskrbovancev leta 1820. Če je bilo mogoče za določena ruralna okolja z različnimi tipi prenosa premoženja ugotavljati, da je meja 50 let pomenila začetek postopnega umikanja s položaja gospodarja,¹⁹ je v tem vzorcu podpirancev mestnega ubožnega inštituta, ki predvsem zajame revne, ki niso imeli akumuliranega kapitala ali so imeli tega malo, mejo začetka staranja dolo-

17 Enciklopedije 18. stoletja so mejo vrhunca življenja postavile na starost 45 let, kar je bila povsem drugačna meja, kot so jo postavile vojaške konskripcije, ki jih je zanimalo moško prebivalstvo vse do šestdesetega leta življenja.

18 Borscheid, *Geschichte*, str. 134.

19 Ehmer, *The life stairs*, str. 63–65.

čila ravno zmanjšana delovna zmožnost. Očitno so se okoli petdesetega leta pri delu prebivalstva in pogostejše pri pripadnikih določenih družbenih skupin, posebej revnih, začele kazati določene fizične spremembe in posledično delovna nezmožnost, povezanaz biološkim staranjem telesa.²⁰ Enako prisotno kot zavest o neizbežni biološki uri je bilo v času, v katerem je živel Valentin Mačehet, prepričanje o soodvisnosti načina življenja oziroma pripadnosti določeni družbeni skupini in staranjem ter pojavnostjo in seveda potekom določenih bolezni.²¹ To do določene mere kaže tudi vzorec podpiranih, saj je bil delež tistih, ki niso bili nikoli poročeni, najnižji ravno v skupini najstarejših podpirancev. A kot v posmeh splošnim vzorcem je bila najstarejša podpiranka v analiziranem vzorcu v nasprotju z vsemi stereotipi staranja prav samska »starka«, nekdanja dekla, za katero je še pri 103 letih, kljub temu da je bila nepokretna, skrbela neka ugledna meščanka, ki je bila označena kot »gospa«²² Vogel (Vogau).²² Povezovanje posameznika z značilnostmi določene starostne skupine je bilo torej povezano s fizičnimi lastnostmi posameznika, z njegovo zunanjo podobo in značilnostmi njegovega telesa. Ker je bila večina oskrbovancev ubožnega inštituta, starejših od 50 let, začasno ali trajno delovno nezmožnih, so bili oskrbovanci inštituta neločljivo povezani s podobami starajočih se ljudi. Revščina in starost sta bila že stoletja pogosto sinonima.²³

Uvodoma predstavljena prošnja pričakovano sledi tipskim podobam in pričakovanim življenjskim stilom starostnikov. Valentin Mačehet se v svoji prošnji tako dotakne tipičnih z revščino povezanih motivov, ki se raztezajo od nemoralnosti javnega beračenja do zahteve družbe po aktivnem delu v obsegu, ki ga posamezniku omogočajo ali dopuščajo fizične in druge okoliščine. Končajo se z željo, da bi ga sprejeli v neko obliko ubožne oskrbe. Z vsemi nujnimi metodološkimi zadržki, ki jih prinašajo tovrstni viri, že njegova prošnja opozarja na izjemno kompleksnost izkušenj staranja in različnih faz v starosti, ki se jim je Valentin kot moralno zgleden posameznik prilagajal skladno z družbenimi pričakovanji. Prošnje oziroma informacije, ki jih prosilci za podporo posredujejo uradnikom ubožnega inštituta, so zavite v diskurz stiske, za katerega je sicer značilno, da so polne pragmatizma in da pretiravajo.²⁴ Prošnje naslavljajo na točno določene

20 Določene raziskave so izračunale, da je upokojevanje v začetku 19. stoletja v Gornji Avstriji doseglo vrhunce med letoma 50 in 65, okoli leta 1890 pa na Moravskem in Češkem v povprečju pri 52 in na Gornjem Bavarskem med 45 in 50 leti. – Ehmer, *The life stairs*, str. 63.

21 To se zelo lepo kaže pri F. V. Lipiču, natančneje pa je interpretacije o soodvisnosti načina življenja in trajanja življenja na podlagi strokovne literature in zgodovinskih pregledov analizirala Remec, *Podrgni*.

22 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 64.

23 Klasični »trojček«²³ najbolj revnih prebivalcev v družbi so sicer poleg ostarelih sestavljali še otroci ter vdove ali družine z veliko otroki, prim. Čeč, *Revni*; Jütte, *Poverty*.

24 V primeru obravnav sprejema v ubožno oskrbo ne gre za povsem enak tip gradiva, saj so informacije, ki jih morajo pridobiti uradniki ubožnega inštituta, standardizirane. – King, *Pauper Letters*, str. 167–170; Jones in King, *From Petition*, str. 74.

nega naslovnika – prostovoljce in uslužbence ubožnega inštituta. Na drugi strani je prejemnik prošnje. Njegov odnos oziroma odnos komisij ubožnega inštituta do revežev je izrazito večplasten in se razteza od sočutja in solidarnosti pa vse do socialne kontrole in kriminalizacije, od usmiljenja do vislic, če si sposodimo posrečen prevod Geremekove knjige o revščini v zgodnjem novem veku.²⁵ Omejujejo jih moralne in pravne norme, ki opredeljujejo ravnanja ostarelih, in usmerjajo različne oblike družbenega discipliniranja. Odnos in percepcijo do starostnikov odredjajo tudi kulturni predsodki, ki jih ima meščanstvo. Kolektiv revežev, četudi večinoma ostarelih, je lahko predstavljal družbeno nevarnost, ker je bil ogrožen.

Ključni normativni kriterij, ki je v tem odnosu ločeval med odraslo in ostarelo osebo, je bila sposobnost dela. Pojem dela je v 18. stoletju zasedal eno od osrednjih mest tako v politični teoriji kot v moralnih normah in etiki. Od razsvetljenstva dalje se je v moralnih traktatih pojem dela povezoval s pojmom bogastva. Tisti torej, ki je delal,²⁶ naj ne bi mogel biti reven. To je tudi pomenilo, da je tisti, ki ni bil več zmožen za delo, reven. Individualna odgovornost za lastno usodo je imela v družbi pomembno mesto,²⁷ a hkrati je oskrba starostnikov temeljila na medgeneracijski solidarnosti. Te pa ne smemo razumeti zgolj kot solidarnosti med sorodniki, ampak tudi kot solidarnost znotraj skupnosti, v kateri je živel posameznik.

Med podpiranci oziroma prosilci za sprejem v oskrbo ubožnega inštituta so predvsem ostareli. Ali kot je zapisal Lipič, »starostna oslabeledost je bila pogosta bolezen revežev«.²⁸ Med starejšimi prosilci je izjemoma najti tudi predstavnike premožnejših družbenih skupin, ki so se nadejali dodatne podpore. Včasih je najti prošnje za podporo v okviru ubožnega inštituta tudi za posameznike, ki še zdaleč niso sodili med tipične prosilce. Četudi so razburkano in moralno sporno življenje Ivana Nepomuka Jurkoviča, sodnika in komisarja za oskrbo in nastanitev vojakov na Vrhniki, leta 1801 preiskovale ljubljanske oblasti, ta okoliščina župnika župnije sv. Jakoba Pohlina 17 let po spornih dogodkih ni zmotila, niti je ni omenil, ko je podal svoje mnenje o ekonomskem stanju omenjenega uradnika. Menil pa je, da je omenjeni prosilec pri 60 letih še zelo krepak človek in da bi lahko poprijel za kakšno delo. Razpravljanje o življenjskih okoliščinah sodnika pa je zaključil z ugotovitvijo, da mora biti povsem sposoben lastnega preživljanja, če kot vdovec plačuje kar 30 goldinarjev najemnine. Denar zanj je sicer zbral od dobrotnikov, kar je v nasprotju z duhovnikom zbudilo sočutje pri ubožnem očetu.

25 Prim. Geremek, *Usmiljenje in vislice*.

26 Studen, Človek mora delati, str. 14; Münch, *Lebensformen*, str. 304–353. Odnos med revščino in nezmožnostjo dela in dolžnostjo države za skrb za te skupine prebivalstva je izpostavil že Justi sredi 18. stoletja, a že kmalu Sonnenfels postavi dolžnost države (in s tem tudi državne upravne strukture) v ozadje, ko vlogo države omeji na občasno pomoč. Gl. Čeč, »Srce vsakega«, str. 43.

27 Pančur, Problem samoodgovornosti, str. 136, 137.

28 Lipič, *Topografija*, str. 236.

Ta je namreč menil, da je edino delo, ki ga je še sposoben Jurkovič, pisanje in da je glede na to, da je vse premoženje izgubil v vojni, več kot upravičen do podpore. A slednjič so njegovo vlogo zavrnil prav zaradi pravil domicilne pravice, saj v mestu, v katerem je zaprosil za pomoč, še ni bival deset let.²⁹ Od vseh otrok, ki jih je pred letom 1803 rodila njegova dvajsetletna rejenka – v oskrbi jo je imel od njenega četrtega leta – Uršula Cerer, je živel samo še eden in je bil dijak višje šole. Tudi Uršula je verjetno že umrla.³⁰

PODOBE STAROSTI

Kulture se s potrebami starostnikov soočajo tako, da ustvarjajo ideale staranja, starosti in njenega položaja v družbi. Dojemanje starosti je bilo vedno povezano s kulturnimi kodi, torej imaginariji in idealiziranimi podobami staranja, a tudi z družbenimi konstrukcijami posameznih spolov.

Kulturne vzorce odnosov do starostnikov je zaznamovala zlasti ideologija življenjskih stopnic. Teorija življenjskih stopnic je časovno in prostorsko najbolj razširjena oblika prikaza življenjskega cikla. Med srednjim vekom in 17. stoletjem so zrasli podobe in stereotipi staranja, ki so ga prikazovali kot sosledje življenjskih stopnic, osebno ali duhovno dramo ali kot dojemanje življenja kot kariere, ki je bilo prisotno zlasti v evropskem srednjem sloju, ki je bil najbolj izpostavljen tveganjem za izgubo statusa in premoženja v starosti. V zelo popularni ikonografiji je postalo slikanje življenjskih stopnic motiv, ki je prešel meje posameznih družbenih stanov. Vsaka družba in tudi različne družbene skupine so ustvarile simbole, podobe in rituale, ki so pomagali ljudem živeti z omejitvami, ki jim jih je postavljala družba kot predstavnikom različnih spolov, družbenih skupin in poklicev. Linearna zasnova stopnic je načrtovala trdno hierarhijo življenjskih obdobij, z jasnim vrhuncem v srednjih letih. Prikazuje prepoznavne stereotipne podobe faz v življenju posameznika, pri čemer ni pomembno, kako dolge so posamezne faze, niti koliko jih je. Prek popularnih tekstov in cenovno dostopnih upodobitev so se podobe življenjskih stopnic razširile v različnih kulturnih okoljih, od Španije in Italije prek Francije in Nizozemske, kjer so bile te tipizirane podobe del interierja bogatih meščanov, do Nemčije in Skandinavije.³¹ S poceni tiski so se sčasoma razširile tudi med najširše plasti prebivalstva in v njihova življenjska okolja, v slovenskem okolju

²⁹ SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 52, str. 94, 1820.

³⁰ O tem zanimivem primeru sta pisala že Kos, *Zgodovina morale*, 2, str. 188; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 49, 50 in Kos, *Ženska*, str. 5–19.

³¹ Iz faz življenja se šali Shakespeare v *Seven Stages Of The Man*. Iz Španije se je s prevodi v osem jezikov v različna kulturna okolja v 16. in 17. stoletju razširila enciklopedija Pedra Mexia iz leta 1542, upodobitve življenjskih stopnic je najti tudi v Skandinaviji.

najverjetneje v 19. stoletju, kar dokazuje upodobitev življenjskih stopnic na panjskih končnicah. Njihov prehod med najširše plasti prebivalstva je lahko razumljen tudi kot didaktično sredstvo in sredstvo družbenega discipliniranja, ki pa je enako pomembno pri višjih družbenih slojih. Pisne in vizualne upodobitve faz življenja srečujemo že od srednjega veka naprej in se navezujejo na tradicijo tesne povezanosti med astrologijo, astronomijo in medicino, ki je zagovarjala idejo, da je mikrokozmos – človek povezan z makrokozmosom, torej okoljem oziroma svetom, ki ga obdaja. Število etap v posameznikovem življenju je bilo povezano z različnimi intelektualnimi tradicijami. Začenja se s tremi fazami dneva oziroma osmi sonca: vzponom, zenitom in zatonom, ki ga je v dojemanju sveta vzpostavil Aristotel in je že posebej zagovarjal optimizem srednjih let. Sledi pitagorejsko dojemanje ureditve kozmosa, ki je razdeljen na štiri dele: s štirimi letnimi časi, temperamenti, vetrovi, osnovnimi elementi človeškega telesa ali štirimi temeljnimi točkami. Antropološko povezavo med kozmosom in štirimi elementi sta v tej tradiciji zagovarjala tudi Hipokrat in Galen. Šest etap v življenju je povezanih z avguštinsko tradicijo interpretacije človeškega življenja, s šestimi dnevi geneze in šestimi obdobji zgodovine. V zgodnjem novem veku zelo pogosta upodobitev je povezana s pitagorejsko idealizacijo števila sedem – *numerus perfectus* ali s sedmimi planeti, pri katerih je starost povezana z najbolj hladnim planetom Saturnom in nastopi po 63. letu. To tradicijo je spodbujal tudi Hipokrat, saj je menil, da število sedem ureja naravni ritem rasti in propada, pri čemer se vsakih sedem let organizem obnovi in začne z novim ciklom. Življenje je lahko razdeljeno na sedem ciklov po sedem let ali deset let. Solonova tradicija je faze v življenju razdelila po desetiškem sistemu. Ravno desetiška interpretacija je posebej razširjena v nemškem prostoru v zgodnjem novem veku in 19. stoletju. Posamezne faze v življenju so pogosto opisovali z značilnostmi različnih živali. Faze v življenju so lahko razdeljene tudi na 12 enot, kolikor je mesecev v letu. Desetiški sistem dojemanja življenja je postal motiv didaktične igre Pamphilusa Gangenbacha v Baslu leta 1515.³² Med tipske upodobitve življenjskih stopnic sodijo še upodobitve življenjskega kolesa ali življenjskega drevesa. Vsekakor je treba tipizirani motiv življenjskih stopnic povezati tudi z razširjeno kulturo exempla in contraexempla, ki naj bi bil namenjen prav urejanju medgeneracijskih razmerij. Četudi so podobe življenjskih stopnic zagotovo tipizirane, do določene mere predstavljajo družbeno definicijo življenja in vedenja, ki življenja ni dojemalo zgolj kot delo usode, ampak je razmišljalo tudi o – četudi podzavestnih – načrtovanih praksah, ki so z vsemi omejitvami vred le predstavljale dolgoročne investicije in pazile tudi na tveganja in varnost med staranjem. Tipizirane upodobitve življenjskih stopnic bolj pogosto prikazujejo življenjski cikel moških,

32 Ehmer, *The life stairs*, str. 53–55.

redkeje žensk. Šele v 19. stoletju najdemo tudi upodobitve življenjskih stopnic, na katerih sta predstavljena oba spola.

Kljub dejstvu, da so upodobitve življenjskih stopnic, torej vzpona in degradacije v posameznikovem življenju, idealizirane, vendarle opozarjajo, da je bilo staranje proces, ki je bil razdeljen na več faz in je posameznika doletel različno hitro. Glede na številne biološke in družbene okoliščine je jasno, da tudi mnogi posamezniki, ki so sicer preživel visoko smrtnost v otroški dobi, niso izkusili vseh faz staranja, nekatere izmed njih pa so, prav tako pa so bile lahko posamezne faze krajše, kot se nam zdi. Staranje so spremljale biološke spremembe, ki so patološko spreminjale telo starajočega se in njegove telesne moči. Ti procesi pa niso bili nujno povezani s točno določeno starostjo. Zlasti pri ženskah so se določene biološke okoliščine bolj izrazile kot pri moških in vplivale tudi na njihovo zunanost. Menopavza je nesporno spremenila žensko zunanjo podobo, spremenila pa je tudi eno od temeljnih družbenih vlog ženske, materinstvo. Fran Viljem Lipič je tako z analizo podatkov o rodnosti trdil, da se je rodna doba žensk v Ljubljani končala pri štiridesetem letu,³³ a je treba njegove rezultate povezati tudi z nenatančnostjo navedb o starosti porodnic in kulturnih podob določenih obdobj v življenju, ki so vplivale na njihove percepcije in subjektivne izjave o starosti.

V zgodnjemoveški družbi starost sicer ni bila edini vzrok, ki je pohabil človeško telo in tako zbujal v okolici različna negativna čustva in odpor, je bila pa zagotovo najbolj pogosta. Četudi so bile drugi vzrok pohabljanja telesa epidemije, se zdi, da je bila prva povezava takšnega telesa povezana s podobami starih ljudi. Kolektiv ostarelih revežev je lahko predstavljal družbeno nevarnost tudi zato, ker je pri ljudeh zbujal negativna čustva.³⁴ Takšni so bili predvsem ostareli z »neestetskimi«, gnusnimi telesnimi defekti, vonjem in vedenjskimi motnjami, ki so bile posledica staranja.³⁵ Podobe teh je bilo treba izprazniti iz javnega prostora.³⁶ Te elemente je mogoče razbrati iz analiziranega vira. Med takšne ljudi je sodil Tomaž Grabnar, 78-letnik, nekdanji dninar. Njegova zunanja podoba je bila usmiljenja vredna, saj se je premikal z dvema palicama. In večino leta je bila njegova prisotnost med ljudmi vsaj znosna. Ker je imel urinsko inkontinenco, ga pozimi »niso trpeli pod streho«, je zapisal nadzornik ubožnega inštituta. Zato je skoraj vsako zimo odšel v Udmat, kjer ga je »nek kmet trpel v odročnem kotu«.³⁷ Omenjeni ostareli dninar se je povsem dobro zavedal omejitev, ki mu jih je povzročilo telo, in vonjev, ki so motili okolico.

³³ Lipič, *Topografija*, str. 408.

³⁴ Prav tam, str. 250.

³⁵ Čeč, Revščina, str. 291–312.

³⁶ Primerja analize diskurza za 18. stoletje, četudi se tudi v 19. stoletju ohranjajo številni elementi tega diskurza, v: Prav tam, str. 291–312.

³⁷ SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, 1820, str. 78. Neposredno povezovanje smrada oziroma neprijetnih vonjev in revščine sicer še ni tako izpostavljeno, kot je to značilno za drugo polovico 19. stoletja, prim. Studen, *Neprilagojeni*, str. 26–27.

Na pojem starosti so se vezale tudi asociacije ljudi s pojemačimi fizičnimi močmi, fizičnimi defekti ali oseb, pri katerih se pojavljajo določene bolezni, ki so povezane s staranjem in več desetletij trajajočim fizično intenzivnim delom: težave s sklepi in invalidnost, bolezni rodil v menopavzi, slabovidnost in slepota, naglušnost ali oglušlost. Oslepeli 74-letni Mihael Smrekar, ki je bil pri devetinpetdesetih odpuščen od vojakov, se je preživljal s krpanjem čevljev. Ko so morali pred sprejemom med prejemnike ubožne podpore opisati njegovo stanje, so zapisali zgolj, da je popolnoma »izčrpan«.³⁸ Tudi 56-letni invalidni Luka »Žganc«, ki je v Ljubljani živel samo zadnjih 15 let, je verjetno že po letih beračenja, na katero napeljuje njegov priimek, pridobil podporo.³⁹ Zdravnik, ki je napisal potrdilo vojaškemu veteranu Marku Tomiču (Tomiz), ki je bil 16 let v vojaški službi, nato pa se je preživljal z delom pri kmetih, je Tomiča pri 61 letih brez kakršnega koli dvoma označil za »zgaranega« in invalidnega starca (!), ki trpi zaradi kolik in pruha – zelo pogostih bolezni pri Ljubljančanih, kot ugotavlja V. Lipič.⁴⁰ Tudi 72-letna Apolonija Janežič je poosebljala tipično starko: hodila je le s pomočjo palic, jedla pa je le lahko prebavljivo hrano. A kljub temu je še pazila otroke.⁴¹ Še pogostejši pa so bili pri prosilcih zapisi o poslabšanem vidu ali delni ali popolni slepoti, kot jo je navedla 64-letna Elizabeta Cigler.⁴² Če teh tudi s starostjo povezanih fizičnih sprememb pri prosilcih niso opazili, so jim gladko zavrnili podporo. Telo berača je namreč predstavljalo njegovo osebno izkaznico. Dojemanje starosti prosilcev pri vseh članih komisije pogosto ni bilo enotno. Tudi o starosti in telesnih zmožnostih Jere (Ire) Kvas(ovke) so imeli člani komisije povsem različno mnenje: če je ubožni oče menil, da se s prejo ne more preživeti, je župnik dodal, da se sodeč po njeni telesni konstituciji ne zdi, da bi bila »tako stara«, in da je še vedno pri močeh, da bi opravljala kakšno delo, zato je komisiji sugeriral, da bi od takrat potrebovala kakšno pomoč.⁴³ Vsekakor so opisi oseb, ki so starejše od 60 let in jih sprejemajo v ubožno oskrbo, pogosto povezani z opisi hib, ki povzročajo bolečine in fizične omejitve.

V vsakdanjem življenju revnejšega prebivalstva, v vseh 412 primerih prošnji za pomoč, od katere je živelo zagotovo več kot 500 oseb, ni najti – razen res izjemoma – tipiziranih podob starostnikov, ki jih razširjajo pisni in vizualni mediji, in sicer motiva starostnika kot sramote zlasti za potomce oziroma za okolico. Vsekakor je treba tipizirane motive negativnih podob starostnikov povezati z razširjeno kulturo exempla in contraexempla. Zapis, da se ne more

38 SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 63.

39 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, 1820, str. 146.

40 Lipič, *Topografija*, str. 203, 204.

41 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, 1820, str. 171.

42 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 31.

43 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 56.

»pogovarjati z drugimi«, da je torej asocialna, je tako najti samo pri eni ženski, ki pa je bila očitno že prej marginalizirana, saj so jo označili kot kravjo dekle, ki je sodila med posebej stigmatizirane poklice.⁴⁴ Vdove in ostarele ženske so bile zaradi različnih kulturnih imaginarijev, povezanih tudi z neformalnim nadzorom poročnega trga s strani družine, rodbine in skupnosti, pogosto deležne zelo negativnih stereotipov, ki so jih oplajale vidne biološke spremembe in domišljija. Pogosto so ostarelim ženskam pripisovali nadnaravne moči, zlasti sposobnost negativnega oziroma škodljivega vpliva na reprodukcijske sposobnosti žensk in prehrano.⁴⁵ Aktivna vloga ženske se je namreč osredotočila na njihovo aktivno reproduktivno vlogo in se je lahko, tako kot kažejo teoretična dela v renesansi, zaključila že okoli petintridesetega leta, po tem obdobju pa je ženska v percepciji hitro padala na rob družbe, razen če ni bila pripadnica višjih družbenih skupin. V prošnjah za sprejem v okvir ubožne oskrbe pričakovano ne bomo našli pozitivnih podob ostarelih, ki jih tudi ustvarja oziroma se nanje opira družba. Takšne pozitivne vloge ostarelih so v teoriji razširjene že v humanizmu (z Erazmom Rotterdamskim). Motiv se posebej razširi med pedagogi 18. stoletja, saj se idealno umešča v princip vzgojitelja kot zgleda. Teoretični in didaktični teksti v procesu vzgoje povečujejo starega človeka kot poroka modrosti in izkušenosti.⁴⁶ Prav tako bomo v analiziranih virih redko našli podobo starostnika, ki uživa ugled skupnosti zaradi svojih izkušenj, vedenj, ki so zlasti pomembna v določanju razmerij v skupnosti, modrosti in družbenega ugleda; ta podoba je bolj prisotna v ruralnih okoljih in med družbenimi skupinami, ki jih ta vir praviloma ne zajame.

Ker je bilo več kot dve tretjini oskrbovancev ali bolj oskrbovank ubožnega inštituta v Ljubljani, starejših od 50 let,⁴⁷ začasno ali trajno delovno nezmožnih, so bili oskrbovanci inštituta neločljivo povezani s podobami starajočih se ljudi, ki so bili pogosto bolni, in ljudi s pojemajočimi fizičnimi močmi. Podobno »sivo« podobo staranja vzpostavljajo enciklopedije 18. stoletja ali upodobitve ostarelih, zgubanih, onemoglih ali pa invalidnih oziroma telesno deformiranih ljudi.⁴⁸ Podoba revščine je bila pogosto povezana s podobo starostnika.⁴⁹ Včasih se skozi prizmo pripisanih podob starosti vendarle prikradejo tudi izjemni, netipski elementi, ki so verjetno tudi del samopercepcije starajočega se. Nekateri ljudje so se že zelo zgodaj zaradi fizičnih značilnosti in drugih okoliščin počutili stare in svoje stanje opisovali kot pasivno in tragično. Tako se je recimo opisala 54-letna

44 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 43.

45 Prim. Cavallo in Warner, *Widowhood*.

46 Borscheid, *Geschichte*, str. 135.

47 Enciklopedije 18. stoletja so mejo vrhunca življenja postavile na starost 45 let, kar je bilo povsem drugače kot vojaške konskripcije, ki jih je zanimalo moško prebivalstvo vse do šestdesetega leta življenja.

48 Borscheid, *Geschichte*, str. 134.

49 Gl. Čeč, *Revni, berači*; Židov, *Časopisi o beračih*, str. 45–64.

Marija Weis iz slovenskega Javornika »na Gorenjskem«. Dva otroka, sina in hčer, ki sta služila in nista mogla skrbeti zanjo. Ko so jo vprašali po njenih zaposlitvah, je dejala, da se je prej, ko ni bila »tako stara«, preživljala s šivanjem in pletenjem. Njena fizična onemoglost je bila tako očitna, da so tudi nadzorniki zapisali, da je fizično šibka. Tako je verjetno sama dojemala svoj položaj, saj je ubožni oče njeno šibkost in nezmožnost za delo pripisal kronični bolezni, ki ji onemogoča preživetje; starosti ni niti omenil. Zakaj je Marija dojemala svoje dalj časa trajajoče tegobe kot spremembe, ki jih prinaša starost, daje odgovor tudi okoliščina, da je zelo slabo videla, kar je bilo posledica staranja.⁵⁰ Podoba ostarele ženske je povezana tudi z določenimi dejavnostmi oziroma opravili in potencialnimi viri preživetja, ki v preučevanem vzorcu pomenijo tudi enega od virov preživetja. In najbolj tipično delo, ki se ga je tipsko omenjalo kot zaposlitev starostnic, ki so prosile za vstop v neko obliko podpore, je bila preja.

Posameznik je lahko določeno okoliščino v življenju dojel kot posebej tragično ali pa jo je povezal s hudim strahom. Strah so posameznikom, zlasti revnim, povzročile zmanjšane ali spremenjene možnosti preživetja. Če presežemo osnovno retoriko vira, je v zapisanih okoliščinah nekaterih prosilcev opazen predvsem strah zaradi spremenjenih fizičnih in drugih okoliščin, ki so vplivale na določene standarde vsakdanjega življenja, ki so se posamezniku še zdeli primerni. Ostarela in samska Jera Hubiš je svoje želje povsem jasno izrazila članom komisije: želela si je, da bi imela streho nad glavo in hrano. Ob pojavu novih okoliščin – bolezni – je menila, da so ji stanovanje v starosti ponudili samo v zameno za delo, in se bala, da bo zaradi bolezni, ki ji je onemogočila delo, ostala brez strehe nad glavo. V njenem primeru je bilo takšno delo čuvanje otrok. Po mnenju okolice, ki je ocenjevala njene fizične sposobnosti, ni bila samo oslabela zaradi starosti, ampak izdelana zaradi dela, kot je trdil zdravnik.⁵¹ Sama pa je menila, da je zaradi krčev in prebavnih težav pri 64 letih ne bodo več zaposlili kot varuhinjo otrok. Zagotovo je bil njen strah odraz podob in izkušenj starosti, ki jo je opazovala v svoji okolici, a duhovnik, ki je ocenjeval njeno prošnjo, bi ji namenil podporo samo v primeru, ko je res ne bi hotel nihče več zaposliti oziroma ji dati dela.⁵² Četudi je bilo za del prebivalstva, do katerega dostopamo prek teh virov, staranje tako osebna kot tudi ekonomska drama in v trenutku zapisa tudi eksistenčni strah, je gradivo kljub vsemu izredno povedno. Iste prošnje in isti sezname podpirancev ubožnega inštituta za diskurzom stiske, ki je že zaradi značilnosti samega sistema v ospredju, vendarle opozarjajo, da je staranje in pojemanje fizičnih moči vsaj v prvih fazah lahko pomenilo tudi izziv in priložnost. Starajoči se pa pogosto niso

50 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, 1820, str. 115, 13. 6. 1820.

51 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 19.

52 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 19.

pasivno sprejemali svojih okoliščin, ampak so se poskušali znajti, najti določena še primerna dela in prenočišče ter predvsem ohranjati samostojnost.

(MEDGENERACIJSKA) SOLIDARNOST IN NJENE OMEJITVE

Medgeneracijska solidarnost, ki jo moramo v nasprotju s starejšimi, zlasti sociološkimi raziskavami razumeti tako kot solidarnost med družinskimi člani in sorodniki kakor tudi solidarnost znotraj skupnosti oziroma v sodobnejšem času v odnosu posameznik-socialna država-skupnost,⁵³ predstavlja v urbanih središčih pomemben element sobivanja. Pomembna je predvsem za revnejše sloje prebivalstva in za starajoče se oziroma ostarele, ki niso imeli akumuliranega kapitala in so jim pojemale fizične moči, saj je bila solidarnost skupnosti poleg sorodstva ena od glavnih zavarovanj za oskrbo v starosti. Individualno solidarnost je posameznik zgradil na podlagi svojega socialnega kapitala, ki je vključeval tudi družbene vezi, ki jih je izgrajeval vse življenje in so predstavljale pomembno varovalko pred življenjem pod eksistenčnim minimumom. V Domžalah rojena Magdalena Pinter je tako v 36 letih, ki jih je preživela v Ljubljani, izgradila izvrsten socialni kapital. Ta ji je pomagal tudi, ko je že kot 56-letna zaprosila za pomoč v okviru ubožnega inštituta. Če bi ji ubožni oče namenil najnižjo premijo, je župnik Janez Krizostom Pohlin, ki se je v drugih primerih izkazal kot zelo oster ocenjevalec prosilcev za sprejem, deklo posebej zagovarjal, češ da se je izkazala kot posebej pridna in zvesta. Bil je namreč župnik v župniji sv. Jakoba, kjer je živelo precej revnih ljudi. Druge člane komisije je opozoril, da je pripravljena vzeti delo, četudi jo omejuje hroma roka. Vse to in tudi njeno pobožno življenje »glasno govori njej v prid«, je zaključil svojo oceno življenjskega standarda prosilke, v kateri ji je izkazal izjemno naklonjenost.⁵⁴ Na solidarnostno mrežo in družbene vezi, ki si jih je posameznik gradil celo življenje, so vplivali različni dogodki: od ekonomskih do kulturnih okoliščin ter migracij in političnih in pravnih zahtev in omejitev, a se jim je posameznik vedno znova prilagodil. Ne nazadnje je le eden od 267 evidentiranih prejemnikov pomoči leta 1819 živel pri sinu, vsi preostali podporniki ubožnega sklada pa so bili najemniki in niso živeli s svojimi otroki. Enako pomembna je bila solidarnost tudi za ženske, ki jih je družba marginalizirala in nadzorovala daljši čas kot moške. Vprašanje solidarnosti je v mestih posebej kompleksno, saj je odraz tako ekonomskih kot političnih razmer, morale in čustev, pripadnosti določeni družbeni skupini

⁵³ Gre za nadgradnjo koncepta Hareven, Introduction, str. 1–3, saj se iz preučevanih primerov kaže izrazit pomen skupnosti, ki vpliva na izgradnjo in kvaliteto medgeneracijskih odnosov zlasti v starosti. Prim. tudi French, How dependent, str. 193–222.

⁵⁴ SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, 1820, str. 145.

ter spola, odnosi medgeneracijske solidarnosti pa so odvisni tudi od številnih družbenih vzorcev, ki določajo in omejujejo življenje v mestu.

Za urbana središča je namreč značilen visok delež začasno ali trajno samskih ljudi, ki predstavljajo eno od temeljnih karakteristik dela v gospodinjstvih in trga dela,⁵⁵ kjer je bila zaposlitev kot pomožna delovna sila v gospodinjstvih ne samo iskana v urbani ekonomiji dela, ampak je predstavljala tudi prestiž družine. Za vse delavce v zasebni sferi je že Lipič zapisal, da so »pretežno s podeželja«, kar potrjujejo tudi podatki ubožnega inštituta.⁵⁶ Med ženskami, ki so bile vključene v podporo leta 1819 oziroma 1820, je 24,3 % vseh podpirank vsaj del življenja služilo kot dekle. A še bolj povedni so natančni podatki o statusu novih prosilk za prejem ubožne podpore: med ženskami je kar 40 odstotkov vseh novih prosilk leta 1820 vsaj del življenja služilo kot dekle, med prosilkami, starimi več kot 50 let, pa so dekle predstavljale kar 58,2 %. Nekatere med njimi so vse delovno aktivno življenje preživele kot dekle in so zato ostale samske, druge pa so se po obdobju, ki so ga preživele v poselskih službah, poročile.⁵⁷ Prav zato je bila ubožna hiša, ki so jo v Ljubljani z zasebno donacijo vzpostavili v prvi polovici 18. stoletja, namenjena predvsem temu segmentu mestne populacije. Bila je prvi zavod, ki je bil namenjen ostarelim in zlasti ženskam. Moški trg dela je bil očitno bolj fleksibilen, saj je med prosilci za sprejem v oskrbo malo nekdanjih hlapcev. Zaradi manjšega družbenega nadzora so moški lažje prehajali iz poselskih služb v druge oblike nekvalificiranega, občasnega dela. Ženskam je družba takšen prehod bolj omejevala. Tako med ostarelimi podpiranci ubožnega inštituta leta 1819 najdemo le sedem posameznikov, ki so pretežni del življenja služili kot hlapci.

Medgeneracijska solidarnost se je v preučevanju zgodovine družine pogosto izpostavljala kot indikator kvalitete odnosov v družini, najprej seveda odnosa do otrok, ki je najprej pritegnilo zanimanje zgodovinarjev. Do določene mere je solidarnost med člani družine zahtevalo tudi pravo, seveda z omejitvami. Četudi je bilo sobivanje družinskih članov v nekaterih starejših študijah dojeto kot dokaz močne medgeneracijske solidarnosti, je takšna podoba izključevala revne družine v urbanih naseljih. Skupno bivanje več generacij družine se je v zgodovinskih pregledih družine povezovalo z garancijo za skrb in negovanje fizično onemoglih in bolehnih staršev. Pred tem pa, torej, ko so bili starši še delovno aktivni, so otroci pomenili pomoč v gospodinjstvu in prispevali k družinski ekonomiji z dodatnimi viri preživetja, s katerimi so v revnih gospodinjstvih k preživetju družine prispe-

55 Po neki zelo splošni oceni naj bi »trajno samskih« ostalo od 10–20 odstotkov populacije.

56 Lipič, *Topografija*, str. 167.

57 Za drugo polovico 19. stoletja je bila povprečna starost hišnih poslov 30 let, medtem ko so bili hlapci v povprečju starejši (Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 108, 109), poslov, starih manj kot deset let, skoraj ni bilo. Tudi analize popisa leta 1900 za Trst kažejo podobne značilnosti, torej, da je bil velik delež zaposlenih žensk (tako pri privatnih delodajalcih kot v industriji) v starostnih skupinah med 15 in 35 leti. – Kalc, *O vidnosti in nevidnosti*, str. 37.

vali matere, majhni otroci in pozneje odrasli otroci.⁵⁸ A omenjene hipoteze pogosto niso vključevale značilnosti življenja revnih družin. Poznejše raziskave pa so dokazovale, da so ostareli, ne samo v mestih, ampak tudi na podeželju redko živeli skupaj z enim od poročenih otrok.⁵⁹ V mestih so revne družine praviloma živele v podnajemniških stanovanjih, kar je dodatno onemogočalo bivanje več generacij. Tako so v aktih ljubljanskega ubožnega inštituta redki primeri, da bi odrasli otroci prosilcev živeli skupaj s starši. V predstavljenem vzorcu iz leta 1819 je le pri 11,6 odstotka prosilcev živel kakšen od otrok, ki je bil starejši od devetih let in ki bi lahko pomagal staršem. Če v vzorec vzamemo samo ostarele pare in vdovce, pa so otroci, starejši od devetih let, še vedno živeli samo v 23 odstotkih podpiranih gospodinjstev. V percepciji tistih pripadnikov meščanskega sloja, ki so bili po poklicni dolžnosti v stiku z revnimi, je zapis graškega topografa Benditscha, da zakoni revnih ljudi morejo prej pričakovati božjo jezo kot božji blagoslov, povzetek vsakdana revnih družin.⁶⁰

Mnogi prosilci za sprejem v okvir ubožnega inštituta so bili v mesto priseljeni, nekateri med njimi pa so ostali samski vse svoje delovno aktivno življenje.⁶¹ Revščina oziroma nizki dohodki družine, mobilnost zaradi iskanja dela in posledično oddaljenost sorodnikov oziroma odsotnost sorodstvenih mrež v okolju, kjer so starostniki živeli, višja starost ob poročanju, ki je pomenila manjše število otrok, so bili dejavniki, ki so ovirali, če že ne onemogočali medgeneracijsko solidarnost v družini. K tem faktorjem je lahko svoje dodala tudi visoka smrtnost otrok ali pa obratno: družinske okoliščine odraslih otrok, ki so morali dati prednost vzdrževanju svojega potomstva. Vse to so bili razlogi, na podlagi katerih so člani komisije določili, da posameznik ni imel sorodnikov, ki bi ga lahko preživljali. Kdaj pa se je o nesposobnosti preživljanja sklepalo tudi na podlagi socialnih vezi prosilca in pripadnosti določeni družbeni skupini. Že oblasti so namreč omejevale prakse poročanja, ki so pomenile tudi odsotnost določenih oblik medgeneracijske solidarnosti. Do porok revežev so imele lokalne oblasti številne zadržke. Po restituciji avstrijske oblasti so si namreč lokalne oblasti več kot desetletje po svoje razlagale določila občega državlanskega zakonika, ki seveda ni predvideval kakršnega koli omejevanja svobode poročanja, in s pomočjo ženitnih dovoljenj precej omejevale poročanje revnejših slojev prebivalstva.⁶²

58 Vsekakor se značilnosti, ki jih kaže preučevani vzorec, v marsičem prekrivajo s splošnimi demografskimi značilnostmi urbanega prebivalstva, kot so: Sieder, *Socialna zgodovina*; Goody, *Evropska družina*; Studen, *Stanovati v Ljubljani*.

59 Prim. Alter et al., *Household Patterns*, str. 30, 31.

60 Lipič, *Topografija*, str. 397.

61 Lipič je tako ugotavljal, da se je približno od leta 1790 »zaradi politične in verske strogosti«, ki je zavirala poroke zaradi revščine, nemoralnosti, opazno zmanjšalo število porok. – Lipič, *Topografija*, str. 397.

62 Valenčič tako navaja odgovore, ki so bili poslani leta 1825 in v katerih ljubljanski gubernij posebej zagovarja nadzor nad porokami revežev. – Valenčič, *O ženitni svobodi*, str. 243, 244. Prakso so centralni organi izrecno prepovedali leta 1832. – Lipič, *Topografija*, str. 397.

Takšne prakse oblasti so se odrazile tudi v strukturi oskrbovancev. Leta 1819 je bilo ostarelih samskih ljudi v oskrbi ubožnega inštituta 34 %. Večinoma je šlo za ženske, ki so delale v gospodinjstvih, dekle, medtem ko so bili bivši hlapci redki. Kot nekdanje dekle so se sicer v evidencah vodile le nekatere. A prav do služkinj, pri opisovanju katerih zasledimo tudi tipično besedno zvezo, da so najboljša leta preživele v službi kot hišne pomočnice, so mestna okolja razvila posebno kolektivno solidarnost. Socialna skupina poslov, torej zaposlenih v gospodinjstvih in kot takšnih v času služenja pravno formalno prišteti med člane gospodinjstva, je bila v mestih statistično opazna. Lipič je njen delež po podatkih popisa iz leta 1831 ocenjeval na kar 26 % stalno naseljene mestne populacije v Ljubljani. Četudi je ta številka v primerjavi z drugimi okolji vsekakor pretirana, vendarle opozarja, kako opazen del mestne populacije so bili hišni posli.⁶³ Zahteve delovnega mesta v gospodinjstvu so pripomogle k značilnostim življenja delavke. Ne smemo prezreti niti Lipičevega opozorila, zapisanega med analizami porok, da je bil del ljubljanskega prebivalstva »nagnjen k samskemu načinu življenja«.⁶⁴ Ta poklicna skupina je bila v zreli dobi in v starosti in ob pojemanju telesnih moči ter posledično nesposobnosti celodnevne dela še bolj kot druge odvisna od svoje sposobnosti navezovanja in vzdrževanja medosebnih stikov. Prav ti so, tako kot opozarja že pomočnik v uvodnem prispevku, omogočali, da so si našle prenočišče in občasna dela. Podnajemniki, prenočevalci in posteljaši, ki seveda niso bili samo ostareli, ampak tudi delavci v industriji in pripadniki določenih drugih družbenih skupin, so bili del ljubljanskega vsakdana še veliko desetletij pozneje. Zlasti tiste dekle, hišne pomočnice, ki so v službi pri istem delodajalcu ostale zelo dolgo, so bile v nekaterih primerih deležne posebne solidarnosti, ta pa je bila seveda odvisna najprej od finančnih zmožnosti ubožnega inštituta in od socialnih vezi prosilca. Obenem je šlo pri hišnih poslih, hišnih deklah in hlapcih za poklicno skupino, ki je bila pod izrazitim neformalnim družbenim nadzorom, a tudi pod čisto formalnim upravnim nadzorom in pogosto okarakterizirana z negativnimi stereotipi. Kljub temu da je socialna skupina izrazito stigmatizirana, ta okoliščina ne izključuje posebej intenzivnih oblik solidarnosti, ki niso povezane samo z moralnimi postulati, ampak tudi s posebnimi čustvi in medosebnimi vezmi, ki so se razvili v daljšem obdobju služenja med delodajalcem in delojemalcem. Med novimi prosilci za ubožno podporo leta 1820 je bila tudi prošnja šestdesetletne dekle Marija Mak, ki je bila že pet let nepokretna. Primer ne bi izstopal v mestnem vsakdanjiku, če ne bi "iztrošeni" oziroma dosluženi (ausgedienstet)⁶⁵

63 Prav tam, str. 166. Po popisu leta 1754 je v bogatejši in izključno urbani ljubljanski župniji svetega Nikolaja delež poslov predstavljal 22,16 % mestne populacije. – Valenčič, *Prebivalstvo*, str. 197. Prim. tudi podatke v: Studen, *Stanovati v Ljubljani*; Kalc, *O vidnosti in nevidnosti*, str. 35.

64 Lipič, *Topografija*, str. 397.

65 Šlo je za besedo, ki je pomenila doslužen.

in bolni dekli brezplačne postelje ponudila bivša delodajalka.⁶⁶ Bolj zanimiv je v tem primerih odnos vseh vpletenih v ubožno oskrbo, ki so ocenjevali socialne okoliščine prosilke. Ubožni oče in duhovnik bi ji dala višjo podporo, kot sta ji jo namenila ostala dva člana komisije, četudi je celo član ubožne komisije trdil, da ne more prav ničesar zaslužiti, in bi ji potrdil štiri krajcarje podpore.

Veliko podpirancev v okviru ubožnega inštituta, kar 43 odstotkov, je bilo leta 1819 vdovcev in vdov. Njihove življenjske poti so zaznamovale druge strukturne okoliščine. Četudi smrt enega od zakoncev ni bila nujno povezana z ostarelostjo zakonskega para, je bila za določene družbene sloje lahko dojeta kot zelo tragična. To kaže tudi struktura podpirancev leta 1819: delež vdov in vdovcev je med vsemi podpiranci največji, v obeh analiziranih korpusih podatkov predstavljajo več kot 40 odstotkov. Še posebej tragično je bila dojeta smrt sozakonca pri ženskah, ker je lahko izgubila glavni vir preživetja in poklicno identiteto, ki jo je pridobila s poroko. A ne vedno: nekatere ženske so prevzele moževo obrt, četudi se na delo niso spoznale, in včasih so jo uspešno vodile še desetletja, kar kažejo ravno analizirane prošnje. Te ženske so namreč za podporo iz ubožnega fonda zaprosile šele v visoki starosti. Nekatere vdove so podedovale in razpolagale s posebej dobrim socialnim kapitalom moža. Element podedovanja socialnega kapitala se pojavlja v prošnjah, kjer se pričakovano pogosto izražajo elementi solidarnosti znotraj družbene skupine in tudi do uslužbencev. Njihov socialni kapital je povezan tako z družbenim ugledom in naklonjenostjo, ki so jo umrli možje uživali v skupnosti. Tako je bilo k prošnji šestdesetletne vdove Mariji Roskopf zapisano, da je bil mož posebej dober umetelni obrtnik, a da je zaradi vojne, ki je povzročila pomanjkanje dela, izgubil razsodnost, čez nekaj časa pa umrl. Vdovi je zapustil dolgove. Kljub temu je bila solidarnost znotraj poklicne skupine tako močna, da je zanj skrbel drugi obrtnik Fatig, a je tudi ta v času, ko je na ubožne očete naslovila svojo prošnjo, ta svojo obrt zaradi starosti opuščal.⁶⁷ Četudi je vdova že uživala neko vrsto podpore, so si bili vsi člani komisije enotni v mnenju, da mora, kljub temu da ni bila povsem onemogla, dobiti skoraj najvišjo mogočo podporo. Poleg tega so vdove obrtnikov razpolagale še z enim varovalom, zapisanim v obrtnih pravilih, ki so omogočala, da so se ponovno poročile in prenesle obrt na novega moža. Ranljivost vdov in hkrati solidarnost skupnosti do te skupine prebivalk je bila leta 1819 statistično posebej izražena tako v okviru podpor, ki so jih takšne posameznice pridobile iz sredstev ubožnega inštituta, kot iz sredstev meščanskega špitala.⁶⁸ Poleg tega so bile mnoge vdove poročene z dninarji, hlapci pri uradnih

⁶⁶ SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, str. 151.

⁶⁷ SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, str. 104.

⁶⁸ Novoustanovljeni župnijski ubožni inštituti tudi niso dobili ustanovnega kapitala meščanskega špitala, četudi je bil 31. 3. 1787 ustanovljen glavni ubožni sklad, ki je upravljal z vsemi dobrodelnimi zavodi in fondi. Iz obresti tega kapitala so z večjimi premijami kot iz ubožnega inštituta v prvi

in drugimi mezdnimi delavci, pri katerih je bila moč socialnega kapitala moža odvisna od njegovega dela. Ravno velik delež novih prosilk leta 1820 opozarja, da so hotele izkoristiti tudi tak socialni kapital. Ta del družin ostarelih zakoncev in vdov(cev) je spadal v skupino revnih nekdanjih dekel, dninarjev in drugih revnih slojev prebivalstva, ki so se pozno poročili in padli v tipologijo t. i. »nuclear harship«, s katerimi se opisuje prakse, ko so imeli pari zaradi poznega poročanja tudi pozno otroke, zato ti niso bili sposobni skrbeti za ostarele starše ali enega od njih. Drugačna je bila praksa nekaterih vdovcev, zlasti obrtnikov, tudi v obrteh, ki niso bile posebej dobičkonosne in so jih uradniki označevali kot »krojaški« ali »čevljarški krpač«. Med njimi je najti primere, da so se ponovno poročali v relativno visoki starosti in imeli v svojih šestdesetih letih še vedno majhne in nepreskrbljene otroke. Pogosteje so se že odrasli otroci, ki so bili poročeni ali so se preživljali z določeno obrtjo ali drugim delom, pojavljali pri obrtnikih. Po drugi strani pa odraslih otrok skoraj nikoli ne zasledimo pri poročenih dninarjih, ki so v času, ko so nastopile s starostjo povezane težave, pogosto ostali brez otrok. Tudi tisti dninarji, ki so imeli otroke, praviloma niso živeli v istem gospodinjstvu ali bivalni skupnosti kot njihovi ostareli starši. Ostareli in še ne povsem fizično onemogli ljudje so namreč tudi s svojim delom do določene mere še zaslužili za preživetje. Poleg fizične in ekonomske nesposobnosti prosilca so namreč nadzorniki v aktih navajali tudi ekonomsko nesposobnost otrok, če so bili ti že odrasli. Včasih zato, ker so bili tudi otroci v ekonomsko ali stanovanjsko neugodnih okoliščinah zaradi preživljanja svojih majhnih otrok. Še pogosteje pa tudi zato, ker so bili tako revni, da sploh niso dobili dovoljenja za poroko, in ker so opravljali službe/dejavnosti, ki so izključevale skrb za ostarele starše (vojaki, služinčad, vajenci, včasih pa dijaki ali študenti). V redkih primerih so za ostarele starše skrbele samske hčere,⁶⁹ sicer pogosteje v gospodinjstvih, ki so si to lahko privoščila. Najti pa je tudi primere, ko so dekleta za nekaj časa zapustile poselske službe in skrbele za svoje ostarele starše. Večina primerov, ko so za ostarele starše skrbele neporočene hčere, je bilo v gospodinjstvih obrtnikov, kar sicer ustreza splošnim vedenjskim vzorcem družin te poklicne skupine. Med njimi je bila tudi samska hčerka prodajalke starin Helene Terseglav, ki je očitno skupaj s sestro prevzela materino obrt in tudi skrb zanjo. Hči oziroma obe hčeri sta poskusili sredstva za preživljanje matere dobiti od ubožnega inštituta. Ker je imela hči očitno nezakonskega otroka, so materi, vdovi klobučarja, odobrili podporo.⁷⁰ A te hčerkinе nemoralnosti niso omenjali, niti niso označili otroka kot nezakonskega. Eden redkih primerov, ko se je ženska, ki je vključena v sistem

polovici 19. stoletja podpirali do 50 ljubljanskih meščanov.

69 Podobne vzorce kažejo tudi kvantitativne analize, prim. Alter et al., *Household*, str. 37.

70 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, str. 61.

ubožne podpore, sklicevala na številčne vnuke, ki njenemu otroku ne omogočajo skrbi zanj, je vdova mestnega nočnega čuvaja Marija Lastnik (Lastnig). Pri njenih sedemdesetih je njena hči skrbela že za pet otrok, oče pa jo je poročil s pisarjem, ki si je kruh služil v Ribnici. Njegova letna plača je bila le 20 goldinarjev višja od plače cerkovnika, ki je sicer veljala za nizko.⁷¹

Še ena demografska okoliščina je v urbanih središčih predstavljala nevarnost za starajočega se. To je bila visoka smrtnost otrok. Smrti otrok in mladostnikov do dvajsetega leta so predstavljale kar 40 % vseh umrlih v Ljubljani. Takšno statistično incidenco je doživela vdova Marija Grohar. Četudi je bila Ljubljančanka, je izhajala iz nižje družbene skupine in je prvi del življenja preživela kot dekla. Služila je kar 20 let. Sodeč po njenih navedbah se je lahko poročila šele v poznih dvajsetih ali zgodnjih tridesetih, a je kljub temu rodila kar pet otrok, ki pa so vsi umrli. Življenja starostnikov so lahko zaznamovale tudi zelo specifične okoliščine, ki so onemogočile medgeneracijsko solidarnost v družini in prisilile posameznike k iskanju drugačnih načinov preživetja. V nasprotju s samskimi posli je imela Marija Grohar drugačne vrste premoženja. Pri 79 letih je njeno premoženje predstavljala krava, z mlekom, ki ga je dajala, pa se je očitno ženska preživljala. A vendarle je trdila, da so jo preživljali drugi, četudi je morala za prenočišče na podstrešju plačati kar dva goldinarja na leto.⁷² Drugo prakso in strategijo preživljanja v starosti je ubral štiriinšestdesletni hlapec Štefan Vidmar. Skrbel je namreč za siroto, fanta, za katerega je mogoče načrtoval, da ga bo podpiral, ko bo onemogel. A je usoda prekrizala načrte. Hlapec je precej onemogel že pri šestdesetih, otrok, za katerega so skrbeli, pa je bil izvrsten učenec. A hlapec je imel tudi izvrstne socialne mreže. Ta primer je namreč eden redkih, v katerih je župan sam zagotovil, da bo poskrbel, da se bo enajstletni fant priučil nekega poklica.⁷³

Zelo pomemben element medgeneracijske solidarnosti v mestih je predstavljala skupnost, v kateri so živeli. Številne okoliščine prosilcev za podporo tako opozarjajo, da je treba medgeneracijsko solidarnost razumeti bolj široko in kompleksno. Spekter praks medgeneracijske solidarnosti je bil res zelo kompleksen, zato ga bomo v nadaljevanju prikazali s primeri posameznih življenjskih zgodb. Ostareli samski ali ponovno samski ljudje namreč niso nujno živeli sami. Predvsem pa so si želeli čim dlje ohraniti samostojnost in v tem pogledu so izkoriščali splošno prepoznavno solidarnost skupnosti, ki jo je ne nazadnje z zahtevami domicilne pravice zahtevalo pravo. Na obseg solidarnosti pa so vedno vplivale številne okoliščine, od individualnih do splošnih okoliščin. Lahko so ustvarjali bivalne skupnosti, ki so jih preučevalci družinskih tipov sicer

71 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, Seznam revežev, šentpetrsko predmestje.

72 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, str. 129, 8. 8. 1820.

73 SI_ZAL_LJU/0508, š. 12, str. 95, 1820 in 10. 4. 1820.

pogosto spregledali, če so izhajali iz osnovne družbene celice, katere primarna naloga je bilo ustvarjanje potomstva.⁷⁴ Med oblike neformalne solidarnosti sodi zaposlovanje onemoglih ljudi. Obstajali so delodajalci, ki so bili pripravljeni zaposliti delno sposobne ljudi, tako iz solidarnosti kot tudi iz prednosti, ki so jih imeli, ker so bili starejši cenejši od druge delovne sile. Razvil se je trg postrežnic (in dninark in dninarjev), ki ni bil omejen samo na poročene ženske, ampak tudi na starajoče se ljudi s pojemajočimi fizičnimi močmi. Ostarele pa so podpirali tudi z drugimi motivi. Nekateri primeri opozarjajo tudi na fenomen izkoriščanja socialnih ustanov. Zagotovo je bil eden od motivov, da so zaprosili za ubožno podporo za duševno bolno šestdesetletno Elizabeto Hvaleta, tudi zagotavljanje nadzora nad njo, kar bi omogočila ravno podpora tistemu, ki bi skrbel zanjo. Ne samo to, da so ji posamezniki, ki so živeli v njeni okolici, napisali prošnjo za sprejem v ubožni inštitut, njena prošnja razkriva različne načine solidarnosti skupnosti: dovolili so ji prenočišče na podstrešju hiše za »mestnim obzidjem«, ne da bi za to kaj zaračunali, hrano pa so ji – sicer ne vsak dan – dajali v neki drugi hiši. Obenem se je gospa Čehovin, gospodinja hiše v mestu, kjer je ta ostarela ženska do tedaj dobivala hrano, ne pa postelje, zavezala, da bi skrbela za prosilko, če bo dobila podporo iz ubožnega sklada.⁷⁵ Podatek je posebej zanimiv, saj je praviloma v retoriki stiske zamolčan. Redko so namreč v virih razkrili, da je podpora iz sredstev ubožnega inštituta koristila celotnemu gospodinjstvu, v katerem je živel revež.

Prakse ostarelih predstavnikov nižjih družbenih skupin so bile pogosto zelo raznolike. Nekateri, bolj premožni starostniki, so v svoje bivanjske prostore sprejemali študente in druge najemnike, ali pa so imeli brezplačno v najemu prostore, v katerih so nastanili vojake, njihova dolžnost do lastnika stanovanja pa je bila, da so sprejeli dolžnost nastanitve vojakov. Drugi starostniki so bivali skupaj kot podnajemniki in se poskusili preživljati z občasnimi deli. Marija Gorjuška, ki je svoje socialne vezi kot dekla od mladosti naprej prav tako gradila v Ljubljani, je pri 70 letih živela skupaj z neko žensko (Marijo Zorn). Očitno je večji del bremena najemnine nosila Zornova, Gorjuška pa ji je v zameno pomagala pri delu, a kljub temu plačevala še osem goldinarjev najemnine.⁷⁶

Zadnji primer medgeneracijske solidarnosti pa kaže tako na poročne omejitve kot na pragmatizem oblasti pri določenih poročnih praksah. Včasih je bila poroka zgolj varovalka za skrb in lažje življenje v starosti. Maragereta Postinska se je poročila pri petdesetih letih, očitno takrat, ko je njeno delo služkinje postajalo

74 Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 147–150 ter študije Franza Brüggermeierja in Lutza Niethammerja, ki jih navaja v opombah.

75 SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, str. 59, 20. 3. 1820.

76 SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 29. Podobne tipe podnajemnikov je v poznejših desetletjih prepoznal tudi Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 101, 102.

težko. Poročila se je z 62-letnim hlapcem in odpuščenim vojakom, ki je v vojski služil 28 let. Kar dvanajst let sta skrbela drug za drugega, preden sta zaprosila za pomoč iz sredstev ubožnega inštituta.⁷⁷

Najdemo pa tudi druge, sicer bolj redke oblike solidarnosti skupnosti, kot je bilo zaposlovanje ostarelih dekel ali zagotavljanje prenočišča ostarelim ljudem. Uršula »Milnerca« je bila zaposlena kot dekla, še ko je bila stara »več kot 70 let«. Očitno je lahko opravljala tista dela, ki jih je delodajalec potreboval, saj je bila pri njem zaposlena kar 12 let, torej jo je zaposlil, ko je bila stara krepko več kot 50 let. V prošnjo za njeno podporo je dodal, da je bila skoraj popolnoma nesposobna opravljati težka dela, ki se jih ponavadi zahteva od dekel.⁷⁸ Njen zadnji delodajalec, uradnik Johann Baptista Novak, je prošnjo za podporo omenjeni dekli oddal, ko je zapuščal Ljubljano.⁷⁹

Kot pokazatelj omejitve medgeneracijske in soseske solidarnosti pa naj bo še zadnji primer dekle Jere (Ire) Kvasovke, ki je služila pri zelo uglednih delodajalcih, kar bi ji lahko pomagalo tudi v starosti in pri pridobitvi podpore iz ubožnega sklada, četudi je ostala samska in je za razliko od mnogih ostarelih dekel živela pri sorodnikih. Član ubožne komisije je v nasprotju z mnenjem duhovnika ugotavljal, da si prosilka zasluži podporo, saj je »izgubila najboljša leta« v službi kot dekla, privarčevani denar pa je izgubil vrednost,⁸⁰ ker ga je imela v bankovcih, ki so v drugem desetletju izgubili precejšnji del vrednosti. Zaradi svoje mreže poznanstev, ki jih je pridobila z delom, je kljub različnim mnenjem članov komisije podporo tudi dobila.

Solidarnost okolice ni samo odraz pričakovanih, moralno pogojenih in skozi tradicijo podedovanih vzorcev solidarnosti na eni strani in stigmatizacije na drugi, ampak tudi vseh drugih okoliščin, zato se solidarnosti skupnosti in družine ne sme idealizirati. Zgovoren primer je tudi usoda pekarice Ljubljančanke Katarine Ljubič, ki je bila stara zgolj 40 let, a je že trpela zaradi urinske inkontinence. Četudi neprijetnih vonjev niso omenjali, so trdili, da ne more več dobiti dela. Verjetno je bil to vzrok, da jo je zapustil mož. Z boleznijo so argumentirali tudi njeno visoko najemnino za stanovanje. Očitno je bila bolj bolna, saj so jo označili za »telesno šibko«. Ker je postajala breme skupnosti, so uradniki apelirali na prvega, kateremu je bila po pravu in morali naložena skrb zanjo – njenega moža. Tega so tudi uradno pozvali, naj skrbi za svojo ženo.⁸¹

⁷⁷ SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, 1820, str. 44.

⁷⁸ SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 44.

⁷⁹ SI_ZAL_LJU/0508, š. 15, 1825, str. 44, 12. 12. 1824.

⁸⁰ SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, str. 56, 1820.

⁸¹ SI_ZAL_LJU/0508, š. 11, sezname podpirancev leta 1819.

ZAKLJUČEK

Prikaz podob starosti se je na podlagi izbranih tem in analizi prošenj prejemnikov ubožne oskrbe izkazal za bolj kompleksen od tistih, ki jih vsebuje zgolj analiza različnih političnih, moralnih in drugih tekstov in podob, saj pogosteje sledijo določenim stereotipnim ali arhetipskim podobam starosti. Podatki prosilcev za sprejem v oskrbo v okviru ubožnega inštituta razkrivajo podobe in izkušnje različnih faz v starosti. Dokazujejo, da je bilo tako dojemanje starosti kot odziv na spremenjene okoliščine zelo individualen. Dokumentacija ubožnega inštituta dokazuje, da je percepcijo starosti prej kot kronološka starost zaznamovala zunanja fizična in psihična podoba posameznika, ki je bila posledica intenzivnosti dela, ki ga je opravljal, česar sta se družba in medicinska doktrina zelo dobro zavedali. Podoba starostnika in njegovo fizično in psihično stanje so bili tudi posledica življenjskih razmer, v katerih je preživel večino življenja. Čeprav elementi, ki jih je zajel ta članek, ne morejo pokriti vse kompleksnosti izkušenj starosti v urbani populaciji, vsekakor razkrivajo del življenjskih okoliščin ostarelih ljudi. V določenih primerih je prav zaradi netipskih vpisov, ki so značilni za prvo fazo vstopa v sistem oskrbe, mogoče celo ločevanje samopercepcije starajočega se posameznika od percepcij okolice oziroma nadzornikov oskrbe.